

Om Far

Af Hans Bohr

Det er svært at tegne et billede af Far, der blot nogenlunde dækker det, han stod for i vore øjne. Et menneske med en uhyre aandelig kraft og spændvidde, der omfattede alt med aabent sind og som utrætteligt lagde al sin energi i løsningen af de opgaver, han blev stillet overfor i videnskaben, det praktiske liv og ikke mindst i menneskelige forhold.

Vore tidligste minder om Far gaar tilbage til boligen ovenover Institutet for Teoretisk Fysik. Han var som gennem hele sit liv optaget af strengt og koncentreret arbejde, men vi husker dog, hvorledes han ogsaa kunne gaa op i vor leg. Fra sine rejser medbragte han spændende legetøj, saaledes havde han en mekanisk bil udstyret med gear med fra Amerika, den skulle vi have samlet, men han gjorde det selv, og den gik saa længe, at selv børnebørnene har haft fornøjelse af den. Naar noget gik i stykker, kunne han næsten altid reparere det og gjorde det paa en saa solid maade, at det holdt. En knækket stok eller flitsbue blev saa god som ny, naar han havde beviklet den med staaltraad eller garn. Far havde i det hele taget stor interesse for mekanik og forklarede os gerne, hvordan maskiner fungerede. Naar vi en søndag havde lejet en baad ved Gammel Strand og var roet over til Christianshavns kanaler, skulle vi altid op i Vor Frelzers kirketaarn, baade for at nyde udsigten fra snegelegangen paa spiret, men ikke mindst for at studere det store urværk, hvor man gennem ruden kan iagttage de enkelte detaljer, som saa man gennem et forstørrelsesglas. En gang, da Far gerne ville finde ud af mekanismen i et sindrigt urværk hos nogle bekendte, fik han af de noget bekymrede ejere lov til at skille det ad, og det lykkedes at sætte det sammen, saa det gik som før. Det kan i denne forbindelse nævnes, at Far lagde megen vægt paa, at vi fik et praktisk haandslag og vi fik timer i træsløjd og senere lov til at arbejde paa Institutets værksted under vejledning af værkstedsmesteren.

Skønt vore præstationer var meget beskedne, var han dog altid ivrig til at opmuntre os ved at paaskønne de mindste fremskridt, og vi har siden med taknemmelighed indset, hvilken gavn det var at faa indblik i de krav, der maa stilles til et saadant arbejde.

Far har taget sig meget af os og fra begyndelsen søgt at bibringe os noget af det, han selv holdt mest af og lagde vægt paa. Fra vor tidligste ungdom har han utrætteligt forsøgt at lære os at se kernen i et problem og at betragte tingene fra flere sider. Under maaltiderne, hvor vi var samlede, stillede han os opgaver i regning eller logisk tænkning, altid med en pointe, der afslørede, om vi havde forstaaet dem til bunds. I vor barndom var opgaverne naturligvis simple, saaledes den bekendte: »Naar een mand kan grave en have paa fire timer, hvor lang tid bruger saa to mænd?« Hvor ofte svarer et barn, der vel har lært regning i skolen, men endnu ikke at forstaa, hvad tallene dækker, ikke forkert paa dette for øvede saa simple spørgsmaal. Fars maal var, at vi skulle lære at tænke os om og gøre os begreberne klart, som naar han for eksempel spurgte: »Hvad vejer mest, et pund bly eller et pund fjer?« Man kan ogsaa nævne den lille spøg om »Katten, der har tre haler«. Beviset lyder saaledes: »Ingen kat har to haler, een kat har een hale mere end ingen kat, altsaa maa een kat have tre haler.« Skønt man godt ved, hvad der er forkert, er det dog ikke saa let at forklare, hvori fejlen bestaar, og stolt var Far, da hans treaarige søn Aage, idet han greb i luften, sagde: »Her, Far, er ingen kat, hvor er saa de to haler?« Senere var opgaverne sværere, som naar han spurgte: »Hvorfor skifter op og ned ikke, ligesom højre og venstre, naar man staar foran et spejl?« Eller Far prøvede vort kendskab til de simple fysiske love med en opgave som følgende: »I et glas vand svømmer et stykke is; naar isen smelter, vil vandstanden da synke eller stige?« Der var ogsaa opgaven med de to glas med henholdsvis vin og vand. »Hvis man tager en teskefuld af vinen og kommer den over i vandet og derpaa kommer en teskefuld af blandingen tilbage i vinen, vil der da være kommet mest vin over i vandet eller mest vand over i vinen?« Det var sjældent, at nogen uforberedt kunne give det rigtige svar, at der er kommet nøjagtig lige meget vin over i vandet som vand over i vinen. Selv om nogle af os var længe om at fatte svarene, glemte vi aldrig den belæring, man modtog, naar pointen gik op for en. Middagsbordet var i det hele taget et samlingspunkt for familien, hvor Far var ivrig for at høre om hver enkelts oplevelser og til selv at fortælle. Foruden opgaverne viste han os simple fysiske forsøg, der kunne udføres med gaffer, glas og ringe, og selv om Mor kom med spæde protester, deltog dog efterhaanden alle i øvelserne. Far havde et særligt trick med at føre svingninger fra en gaffel over i et glas ved behændigt at udnytte bordets resonanssvingning, et glas kunne bringes til at »synge«, naar man gned paa kanten med en vædet finger, og servietringe

blev ved skrining bragt til at trille baglæns eller kunne ved en stærk rotation om en finger løftes i vejret uden understøttelse.

Men det, Far ville give os, var ikke blot træning i logisk tænkning eller opgaver, det var for ham væsentligt, at man havde tænkt over livets problemer og forsøgt at kæmpe sig frem til en dybere forstaaelse. Han var vel ingen pædagog i sædvanlig forstand, og man fik ikke altid noget direkte svar paa spørgsmaal om vanskelige problemer, men var man taalmodig og lyttede, aabnede der sig et stort og rigt perspektiv. Han ønskede, at man ikke skulle lade sig nøje med det tilsyneladende og tilvante ved forklaringen af fænomenerne, men søge en dybere og mere generel løsning gennem en analyse af vore almindelige begreber og forestillinger og blev derved en pædagog i ordets egentlige betydning.

Far fremhævede altid, hvor afgørende menneskets situation var knyttet til brugen af ord, det var vort værktøj, hvis begrænsning man maatte kende. Saaledes forklarede han, at man ikke kan bruge ordet *mening* i forbindelse med livet eller universet, fordi dette forudsætter en forbindelse med noget udenfor altet, hvilket er en selvmodsigelse. Det evige spørgsmaal om livets mening fik derved en befriende udløsning, naar han med sin særlige udtryksform sagde, at det i hvert fald ingen mening havde at sige, at livet ingen mening har, og til Kierkegaards udtryk om at befinde sig paa de 70.000 favne vand kunne han med et blink i øjet tilføje: »Det er meget værre, vi hænger over en bundløs afgrund, og det vi hænger i er vore egne ord«.

Allerhelst udtrykte han sig gennem en historie med en pointe, der samtidig gav udtryk for spøg og alvor. Vi har hørt de fleste mange gange, men alligevel morede man sig hver gang og saa som i et glimt de dybere perspektiver. Der er historien om Sokrates og sofisten, hvor pointen er en drejning af ordet »det samme«. Ved hjemkomsten fra en af sine rejser kommer sofisten hen til Sokrates, der staar paa torvet i Athen og taler med de unge, og siger til ham: »Sokrates, staar Du stadig der og siger det samme om det samme«, hvortil Sokrates svarer: »Ja, Du, som er saa klog, Du siger vel aldrig det samme om det samme«. En af de historier, der maaske bedst giver udtryk for Fars syn paa livet er den smukke fortælling om de tre kinesiske filosoffer, der smager paa eddike, som i Kina kaldes Livets Vand. Den første siger: »det er surt«, den anden siger: »det er bittert«, mens den tredje, vistnok Laotse, udbryder: »det er friskt«. Som et udtryk for en af Fars kæreste sentenser, den om de to slags sandheder, de dybe sandheder, der kendes paa, at det omvendte ogsaa er en dyb sandhed, i modsætning til trivialiteterne, hvor det

omvendte udsagn er aabenlyst absurd, kan man nævne en historie, han fortalte om sin oldefar, rektoren paa Bornholm, der ville give skolebørnene forklaring paa teksten »Læg haanden paa ploven og se dig tilbage«. »Det betyder«, sagde han, »at I ved Jeres arbejde bestandigt maa holde Jer for øje, hvad I tidligere har lært«. »Men,« siger en af eleverne, »der staar jo »Læg haanden paa ploven og se dig *ej* tilbage«.« – »Naturligvis«, svarer rektor, »I skal gaa frisk til arbejdet uden at lade Jer hæmme eller tynges af det for-gangne«.

Under de livlige diskussioner angaaende mulighederne for nedarvning af psykiske egenskaber og karaktertræk fremhævede Far stærkt hvormeget misforstaaelser og fordomme spillede rolle i en saadan argumentation. Som en illustration paa vanskeligheden ved at frigøre sig fra en subjektiv opfattelse af saakaldte medfødte eller milieubetingede egenskaber fortalte han en historie om de enæggede tvillinger, der blev sendt til henholdsvis Harvard og Yale for at de kunne faa saa forskellig paavirkning som muligt. Det gik da ogsaa saadan at den ene udviklede sig til »A perfect Harvard gentleman«, medens den anden blev »A real Yale cad«, men »still there was no difference«, og pointen kom frem, naar Far bemærkede at historien var opfundet i det tredie store lærdomscenter i Amerika, nemlig Princeton.

I denne forbindelse kan man nævne, at hans indstilling til problemet om medfødte psykiske egenskaber var forbundet med den fordomsfrie opfattelse af de menneskelige kulturer som blomster, der kan indpodes og trives paa den grobund, der er tilstede i hvert barn uanset genotypiske forskelligheder.

Ved sin intense medleven og ved sin intuition og koncentration forstod Far at uddrage det væsentlige i enhver sag. Han var næsten altid optaget af et eller andet problem, hvori han havde set en pointe. Det kunne være en videnskabelig iagttagelse eller idé, en erkendelsesteoretisk tanke eller en belæring, han havde modtaget ved læsning eller samtale. Han ville da gerne delagtiggøre os andre deri, og for hver gang, han fremstillede problemet, uddybede han sine tanker og gav dem en bredere og mere almen karakter. Ofte kunne han udtrykke sig paa en ekstrem eller paradoksal maade, for, som han selv sagde, gennem overdrivelse at prøve ideen i dens yderste konsekvens. I diskussioner kunne han ofte blive ivrig, hvis han syntes, at vi andre ikke rigtig kunne følge ham, men bagefter laa det ham stærkt paa sinde, at hans ord ikke maatte opfattes som kritik, og han fremhævede da alle de punkter, hvori man var enige, og hvor godt han forstod ens synspunkter.

Naar vi havde besøg af vore venner, var Far ivrig efter at lære dem at

kende og høre, hvad de havde paa hjerte. Altid var han villig til at lytte og modtage, og man kan i sandhed sige, at intet menneskeligt var ham fremmed. Vi har aldrig hørt Far været uforstaaende over for andre menneskers meninger og han var parat til at tage selv de mest revolutionerende tanker op til debat. Det var, ligesom han havde tænkt dem i forvejen og havde vænnet sig til dem, hvor andre ofte først bliver forbavsede eller maaske forarges for saa at kæmpe sig frem til en større erkendelse.

Blandt vore bedste minder er de aftener, hvor Far læste højt. Han lærte os tidligt at elske de islandske sagaer, som han kendte ud og ind ligesom Snorres *Heimskringla*, hvorfra han huskede store dele. Det var ikke alene den logiske opbygning og dramatikken, der fængslede ham, men ogsaa den fine psykologiske karaktertegning, som for eksempel i stykket om Eindrideres frieri. Han holdt ogsaa af at læse højt af Ibsen og Bjørnstjerne Bjørnson og kunne stadig citere Terje Vigen, som han havde lært udenad som barn. Ofte læste han de tankevækkende og stemningsfulde digte af Goethe og Schiller, hvor han lagde vægt paa, at vi havde forstaaet hvert ord, saa at meningen kom tydeligt frem. Han var ogsaa fortrolig med Dickens og Shakespeare og blandt vore danske klassikere især med Holberg, Kierkegaard, Paludan-Müller, H. C. Andersen og ikke mindst Poul Martin Møller, til hvis evigt unge fortælling »En dansk Students Eventyr« Far ofte vendte tilbage, og hvor han i beskrivelsen af Licentiatens vanskeligheder ved at tage en beslutning fandt en træffende illustration paa sine tanker om de komplementære træk i psykologien. Far havde en dyb kærlighed til poesi og lod sig gribe af de ægte følelser, selvom det maaske var humoren og det underfundige, der tiltalte ham mest. Han holdt især meget af den norske digter Wildenvey ligesom han elskede Mark Twain og morede sig over Stephen Leacock og Wodehouse.

Foruden litteraturen havde Far ogsaa stor interesse og sans for andre former for kunst, ikke mindst for maleri. Han havde et aabent blik for de muligheder og den fornyelse, der kom med den saakaldte »moderne« kunst og forsvarede i spøg den antydningssvise gengivelse som mere sanddru end det udførlige forsøg paa gengivelse af detaljer, som man alligevel ikke kan faa med. Han gik ofte med Mor og os andre paa udstillinger og de erhvervede en samling gode malerier af tidens kunstnere, som fyldte væggene paa Carlsberg.

Fra Tisvilde havde Mor og Far lært flere af kunstnerne personligt at kende, ikke mindst William Scharff, og gennem vor ældste bror, Christian,

der stod Mogens Andersen nær, kom de ogsaa i berøring med det yngre slægtled af malere.

Far var godheden selv og ville nødigt nægte os drenge noget; han kunne dog ogsaa blive vred over for alt for megen uartighed, men kun for hurtigt at ville skabe forsoning igen. Ved alt for megen paastaaelighed brugte han ofte udtrykket »Det er ikke nok at have uret, man maa ogsaa være høflig«. Selv besad han ikke »frækhedens naadegave«, som han kaldte det, og han kunne ikke faa sig selv til at gaa længere end til at sige: »Nu skal vi finde paa noget rigtigt godt at drille dig med«. Han elskede dog, at nogen slog paa de mere muntre strenge, og en god spøg og den vittige replik blev altid gouteret, ogsaa hvis det gik ud over ham selv. Da en kendt improvisator bad ham om at skrive noget i sin mindebog, kunne Far ikke straks finde paa noget, men Christian, der var hurtig i replikken, foreslog, at han skulle skrive: »Jeg er desværre ikke nogen improvisator«. Det var jo sandt og Far blev straks begejstret for forslaget, der dog efter længere overvejelser førte til, at han »improviserede« følgende: »Til syvende og sidst er hvert ord en improvisation«, og derved fik indfaldet en fin pointe. Far morede sig selv meget over følgende lille episode, der karakteriserer saavel hans egen som den bekendte fysiker Dirac's arbejdsmetode. Under udarbejdelsen af en artikel, hvor Far under ivrig vandring om bordet søgte at finde de rette udtryk, sad Dirac ganske tavs og uanfægtet, indtil han i en pause paa sin stille og rolige maade indskød: »When I was a boy I was always taught never to start a sentence without knowing the end of it«. (Da jeg var dreng, lærte man mig aldrig at begynde paa en sætning uden at vide hvordan den skal ende).

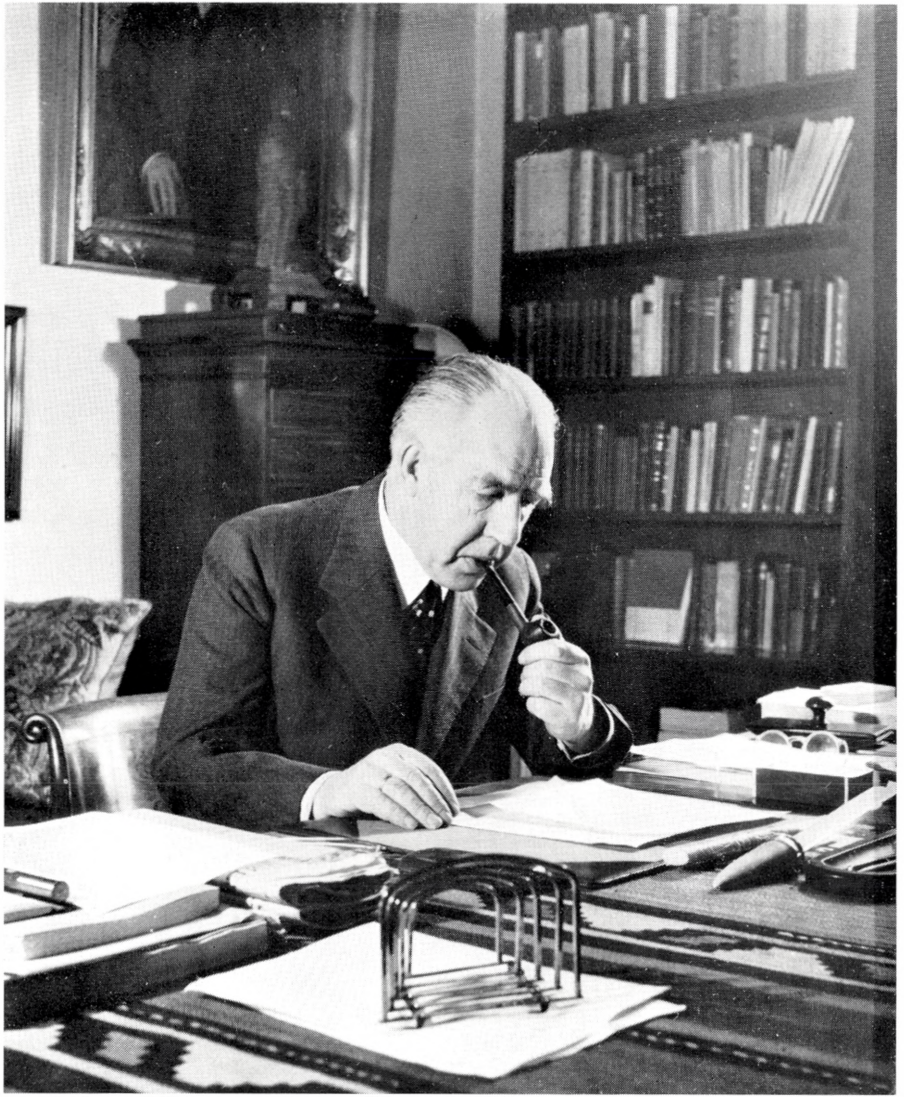
Vi husker en gang da Far fik en opringning fra politiet om, at én af os var blevet noteret for at have kørt uden cykellygte. Han begyndte rigtignok med at gaa i rette med synderen, som dog forsvarede sig, hvorefter Far endte med at sige, at vedkommende saa i alt fald kunne have fundet en anden vej hjem, hvor politiet ikke patruljerede. Han var netop saa menneskelig og naar han efter strengt arbejde trængte til at slappe lidt af og en sjælden gang gik i biografen, foretrak han ofte de komiske film med Fy og Bi eller Gøg og Gokke eller en tegnefilm frem for de mere alvorlige eller romantiske. Gennem mange aar købte han regelmæssigt Søndags B.T., hvor han morede sig over »Peter og Ping«, »Replikker fra en Damefrokost« eller »Dagligt Liv i Norden«, især var det dog for at løse kryds og tværs-opgaverne, specielt selvbyggeropgaverne, som han udviklede sig til en ekspert i at løse. Selv om han fandt ud af næsten alting

Niels Bohr med sine sønner
ved sommerhuset i Tisvilde

Niels Bohr, der selv var en
dygtig skiløber, indvier på
en ferie i Norge en sønne-
søn i skisportens kunst

selv, viste han dog ogsaa her sin glæde og tilfredsstillelse ved at drage andre med ind i et samarbejde, og det mindste bidrag blev modtaget med: »Hvor er du dog dygtig«.

Far arbejdede praktisk talt hver eneste dag i sit liv. Om morgenen tog han ind til Institutet, helst paa cykel, og vendte først sent om eftermiddagen tilbage til boligen paa Carlsberg for saa at genoptage arbejdet med en af medarbejderne fra Institutet om aftenen, hvis han da ikke skulle til møde i »Videnskabernes Selskab«, »Fysisk Forening« eller i »Selskabet til Naturlærens Udbredelse«, for hvilket han i en lang aarrække var formand. Det var karakteristisk for Far, at han sjældent forsømte nogen lejlighed til at skaffe sig oplysninger eller høre om nye synspunkter inden for alle grene af videnskaben, samfundslivet og menneskelige forhold i det hele taget. Altid kom han med aabent sind og lyttede koncentreret, og hvis foredragsholderen havde noget interessant at meddele, fulgte han hvert ord og opfangede det essentielle, som han bagefter kunne vise det i diskussioner eller samtale.

Om søndagen tog han med Mor og os andre paa udflugt i omegnen eller undertiden paa tur med de gamle venner, Niels Bjerrum, Holger Hendriksen, Ole Chievitz, Albert V. Jørgensen, med hvem samværet betød saa meget. Naar han vendte hjem var der dog altid arbejde, han maatte have fra haanden, før han kunne slappe af om aftenen i familiekredsen.

Selv naar vi flyttede ud til »Lynghuset« i Tisvilde om sommeren eller i kortere ferier, var der næsten altid en af Fars medarbejdere med. Her i Lundene havde Mor og Far i 1924 erhvervet en ejendom helt op til Tisvilde Hegn, og i den skønne egn, som han elskede, fandt han hvile og rekreation. Ind imellem det videnskabelige arbejde blev der tid til cykelture i skoven, badning ved stranden og boldspil, som Far langt op i aarene var meget behændig til. En særlig glæde havde Far af at passe grunden, det var hans maal at bringe hver plet frem til naturlig udfoldelse, og for at værne om skønheden og skaffe lys og luft, maatte nogle træer fældes. Dette skete først efter nøje overvejelse, og det var ham meget om at gøre, at alle interesserede havde givet deres bifald. En træfældning var en stor oplevelse for os børn, og den foregik efter de bedste forbilleder. Hver havde sin opgave at varetage, med økse, sav eller med at trække træet omkuld ved tovet, og Far deltog helst i alt fra selve fældningen til opstablingen af det savede og kløvede brænde. De træer, der havde lidt ved at staa i skygge, fik de visne grene savet af og barken rensset for lav med en gartners nænsomme haand.

I Tisvilde fik vi som unge ogsaa ofte lejlighed til at følge Far i det ar-

bejde, der ikke var af faglig art. Der var altid en betydelig korrespondance, og det tog ofte lang tid at besvare breve, enten de var af personlig karakter eller henvendelser om foredrag eller introduktion. Undertiden var der breve fra mennesker, der var optagne af den filosofiske side af Fars videnskabelige arbejder og tanker, og vi fik derigennem lejlighed til at følge Far uddybe sine tanker og de perspektiver, disse indebar. Senere fik vi paa Institutet og paa Carlsberg indblik i de store opgaver, Far paatog sig uden for sit videnskabelige virke. Vi husker blandt andet den iver, hvormed Far støttede planerne om skabelsen af Nationalmuseets nuværende bygning og ikke mindst det store arbejde, han før og under krigen gjorde for at hjælpe landflygtige videnskabsmænd. En gang brugte Far det meste af sommerferien til at redegøre for sine erkendelsesteoretiske synspunkter i en brevveksling med en fintfølede og begavet forfatter, der sendte ham et større filosofisk essay og en del af sit forfatterskab til gennemlæsning. Alt dette maatte Far have fra haanden ind imellem det rent faglige arbejde, og vi skiftedes til at skrive for ham. Efter et foreløbigt udkast begyndte et stort arbejde med den nærmere udformning. Dette gik altid langsomt og de forskellige udkast blev bragt med over til Mor, uden hvis godkendelse det ikke kunne fuldføres. Arbejdet foregik i Pavillonon, et lille straatækt, etværelses hus, der laa et stykke fra beboelseshuset ned mod maleren William Scharffs ejendom. Her kunne Far i fred og ro fordybe sig i sine tanker, kun afbrudt af gongongens ringning til maaltider og af sendebud om telefon eller besøg af gæster. I begyndelsen var der kun petroleumslampe, som i det øvrige hus, senere blev der ogsaa her indlagt elektrisk lys og tilsidst ogsaa telefonforbindelse.

I Tisvilde udvikledes der et varmt venskab med familien Scharff, vore naboer i »Spaankrogen« og for Far, saavel som for os andre var det en inspirerende oplevelse at lære William Scharffs varme personlighed og hans kunst at kende. Trods deres forskellige indstilling nærrede de stor forstaaelse og beundring for hinanden og der var en dyb overensstemmelse i den utrættelighed, hvormed hver for sig arbejdede med stoffet for at skabe harmoni mellem indhold og form.

De hyggelige aftener i »Spaankrogen« eller i »Lynghuset«, hvor der blev diskuteret om kunst og livsproblemer ind imellem den musikalske underholdning af de forskellige familiemedlemmer var et festligt samlingspunkt om sommeren. I denne kreds deltog ogsaa fru Dagmar Bendix og Dr. Børge's. Her lærte vi ogsaa digteren Hans Hartvig Seedorff og fru Spindevinde at kende, og naar vi gik tur i Tibirke Bakker var det en særlig fornøjelse at be-

søge dem i deres hjem, hvor man altid blev modtaget med en saadan hjertelig og umiddelbar gæstfrihed.

Midt i de lykkelige og frugtbringende aar rantes familien af den dybe sorg, at Christian, hvis rige evner gav saa mange løfter for fremtiden, skulle omkomme ved drukneulykke. Efter veloverstaaet studentereksamen var han med paa en sejltur, som Far og vennerne foretog nogle gange om aaret i deres fælles sejlbaad, Chita. Mens Christian sad ved rorpinden, skyllede en sø ind og rev ham med sig over bord, og trods alle anstrengelser lykkedes det ikke at redde ham. Det var svært at bære det tunge slag, men den varme deltagelse, der blev vist Mor og Far fra saa mange sider, hjalp til at bære tabet, og gennem de udtryksfulde billeder, som Scharff, Julius Poulsen og Mogens Andersen malede, samt ved det legat, som Moster Hanna oprettede, blev der sat Christian det smukkeste minde. Legatet, der bliver uddelt hvert aar paa Christians fødselsdag d. 25. november, gaar til støtte for et lovende ungt menneske, og i det lille skrift, der følger med, har Far formaaet at give det skønneste udtryk for de følelser, der besjælede Mor og Far. Det følgende citat er hentet herfra:

»Hvad Fryd og Haab det første Barn, der kommer til et ungt Hjem, bringer, behøver jeg ikke at sige; om det samles jo Forældrenes Drømme om en rigere Blomstring af alt, hvad de selv fra deres Barndomshjem og gennem deres eget Liv har lært at elske af smukt og godt. Dog først naar de af egen Erfaring har indset, hvor lidet de evner at fjerne hver Sten paa Barnets Vej, formaar Forældrene rigtigt at skatte, at en Dreng, med et kærligt og ridderligt Sindelag som Christians, allerede fra ganske lille forstod at være sin Mor og Far en trofast Kammerat i Medgang og Modgang og i fuldt Maal at blive sine yngre Brødre den Støtte, som kun en ældre Broder kan være.«

Det er ikke muligt at fortælle om Far uden samtidig at fremhæve den betydning, Mor havde. Hendes mening og skøn var hans rettesnor i det daglige og hun delte i et og alt sit liv med Far. Hver stor eller lille oplevelse maatte Mor delagtiggøres i, ligesom hun naturligvis var hans nærmeste raadgiver i hver betydningsfuld afgørelse. Man kan heller ikke undlade at nævne den støtte, som Onkel Harald og Moster Hanna var for Far. Hvad Onkel Haralds dybe forstaaelse, hans kloge raad og opmuntring betød kunne kun Far selv tilfulde vurdere. Med sit smittende lune skabte han altid en festlig stemning, og vi forstod den kærlige beundring, der laa bag ved hver drilende spøg. Vi havde alle den største beundring og respekt for Moster Hanna, ikke blot som rektor for vor skole, men især for den retliniede karakter

og den trofasthed og beslutsomhed, hun altid viste, og vi nød alle godt af hendes kærlige omsorg. Gennem mange aar inviterede hun os paa juleferie rundt omkring paa forskellige pensionater i Danmark, nogle gange ogsaa til Sverige og Norge, hvor de dejlige skiture i fjeldet var den bedste rekreation, Far kunne faa.

De mange medarbejdere, der allerede fra Institutets første tid søgte Far, satte naturligvis ogsaa deres præg paa hjemmet. Nogle var der saa lang tid, at ogsaa vi børn lærte dem godt at kende og til vore minder fra barndommen knytter der sig mange »Onkler« af forskellig nationalitet, deriblandt Onkel Kramers, Onkel Klein, Onkel Hevesy, Onkel Nishina og Onkel Heisenberg. De kom ofte med hjem med Far, ligesom de fulgte med ud til Tisvilde om sommeren og ind imellem arbejdet deltog i vores leg og sport. Senere kom den yngre generation, der bidrog til at skabe den festlige stemning ved de aarlige sammenkomster paa Institutet, hvorfra skæmt og vid blandt andet er nedfældet i de forskellige numre af »Journal of Jocular Physics«, der udkom hvert 10-ende aar til Fars runde fødselsdage. Hvilket privilegium har det ikke været for os at møde alle disse højt begavede mennesker, med saa vidt forskellig indstilling og natur, der bragte en atmosfære af fordomsfrihed og begejstring og som var med til at skabe den særlige »Copenhagen Spirit« omkring Far.

I den selskabelighed og gæstfrihed, der udfoldedes og som var en forudsætning for et saadant samlingssted, var Mor det selvfølgelige og uundværlige midtpunkt. Det hjem, hun skabte i villaen paa Blegdamsvej og senere paa Carlsberg blev et arnested for Fars arbejde. Far vidste, hvor meget Mor betød og forsømte aldrig nogen lejlighed til at vise sin taknemmelighed og kærlighed.

Vi har alle haft lejlighed til senere at være med Far paa en af hans mange rejser og har her faaet det stærkeste indtryk af den beundring og hengivenhed, hvormed han blev modtaget af sine mange tidligere medarbejdere og af hele den videnskabelige kreds omkring ham.

Hans rejser gik foruden til de forskellige lande i Europa især til U.S.A., hvor han opholdt sig mange gange siden sit første besøg i 1923. I 1934 var han for første gang i Sovjetunionen, og han omfattede forholdene der med stor interesse. Efter indbydelse til at holde foredrag ved universiteterne i Japan og Kina tog Far sammen med Mor i 1937 ud paa en 6 maaaneders rejse omkring jorden, hvor jeg fik den enestaende chance at være med. Efter ophold i Princeton og Berkeley og besøg ved flere amerikanske

universiteter tog vi over Honolulu til Japan og Kina og derfra med den transsibiriske jernbane tilbage over Sovjetunionen.

Ved ankomsten til Yokohama blev vi modtaget af professor Nagaoka i spidsen for de japanske fysikere, deriblandt de tidligere medarbejdere ved Instituttet paa Blegdamsvejen, Nishina, Takamine, Kimura, Fukuda og Sugiura, der med deres familier viste os saa stor og hjertelig gæstfrihed. Far skulde holde foredrag ved Imperial University i Tokyo om kvanteteori og komplementaritet samt om de nye teorier for kernereaktioner, der blev demonstreret ved en lille model, fremstillet paa Instituttets værksted før afrejsen fra Danmark. Foredragene, der var meget inspirerede, blev modtaget med stor begejstring, og naar man ved, hvor megen vægt Far lagde i udformningen af hver sætning og at han aldrig talte efter manuskript, kan man forstaa, hvilken præstation der blev ydet saavel af ham som af Nishina, der oversatte til japansk. Far var ogsaa inviteret til universiteterne i Sendai mod Nord og Kyoto, Osaka og Hakate mod Syd paa hovedøen Honchu, og foredragene blev ligeledes her oversat af Nishina, der med flere af Fars tidligere medarbejdere fulgte os rundt paa rejserne i landet. Herved fik vi en enestaaende lejlighed til at lære livet i Japan at kende og at se de vidunderlige templer og slotte med de pragtfulde udsmykninger og kunstskatte. Vi kom ogsaa til at se nogle af de berømteste naturskønne steder som Nikko, hvor templerne for Tokugawa-dynastiet ligger ved indgangen til en bjergkløft med prægtige vandfald, og Matsushima med Matsamunes tempel ved kysten med de skønne fyrretræsbevoksede øer, samt Miajima ved indlandssøen Setopaikai og naturligvis Fujijama ved Hakone sø.

Ved en af de mange festlige sammenkomster med vore værter var der en fremtrædende videnskabsmand, der paa den elskværdige maade, som er saa karakteristisk for orientalerne, sagde, at ligesom vi nu havde set, at det virkelige Fujijama var endnu smukkere end man kunne forestille sig fra billeder, saaledes havde de nu oplevet, at Far var et endnu større menneske, end det billede, de havde kunnet danne sig af ham. I sin takkeltale, hvor Far nævnte, hvor meget samarbejdet med de japanske fysikere havde betydet for ham, og det overvældende indtryk, han havde modtaget af kulturen og skønheden i dette land, brugte han paa sin side Fujijama som symbol paa komplementaritet, idet han beskrev de indtryk, man fik under de forskellige belysninger og synsvinkler som komplementære i den forstand, at de kun tilsammen gav det fulde og betagende bil-

lede af de luftige og rene linier i dette bjerg, saaledes som det er forsøgt gengivet i Hokusai's berømte »Hundrede billeder af Fujijama«.

Som en særlig æresbevisning blev Far og Mor inviteret til garden party i kejserens palads, hvor de blev indviet i theceremonierne, og senere var Far ogsaa i audiens hos kejseren, ledsaget af den danske gesandt Bertouch-Lehn, der viste os saa stor venlighed og hjælpsomhed.

Ogsaa i Kina blev Far modtaget med stor hjertelighed af baade ældre og yngre fysikere, der var begejstrede for de foredrag, han holdt i Shanghai, Hangchow, Nanking og Tsinghua Universitetet ved Peking. Vi blev vist rundt i de pragtfulde paladser og templer, hvoriblandt ikke mindst pagoderne i Hangchow og de skønne Minggrave ved Nanking og Peking er levende minder om den høje kultur. Med glæde mindes vi de fine og elskelige mennesker, der bidrog til at gøre opholdet ogsaa i Kina til en saa rig og uforglemmelig oplevelse for os, og med taknemmelighed tænker vi paa den venlighed, der blev vist os af minister Oxholm og andre danske i Kina.

Paa hjemrejsen skulle Far holde foredrag i Moskva og Leningrad. Begge steder nød vi stor gæstfrihed og fik stærke indtryk af de store bestræbelser, der var igang for opbygning og uddannelse. Det var interessant at se den begejstring, der var for at høre Far ogsaa blandt menigmand, selv om foredragene mest var beregnet paa fysikkyndige.

Naar jeg i det foregaaende har fortalt saa meget om denne rejse, er det fordi Far med det aabne sind og den dybe interesse, der var hans særkende, levede sig ind i de fremmedartede forhold og saa ofte siden vendte tilbage til sine indtryk herfra. I mere uformelle diskussioner og samtaler med videnskabsmænd fik han ogsaa lejlighed til at udvikle sine synspunkter paa forholdet mellem de menneskelige kulturer og det glædede ham at finde saa dyb forstaelse og genklang for sine ideer netop her i disse lande, hvor kulturen har saa dybe rødder, men saa forskellig baggrund fra den vesterlandske.

I aarene, der fulgte, var Far optaget af den rivende udvikling i de kernefysiske problemer og af de udvidelser paa Instituttet for Teoretisk Fysik, som dette førte med sig, men mere og mere blev hans tid og tanker optaget af den truende verdenssituation. Andet sted i denne bog er dette blevet skildret, og min bror Aage, der fulgte ham til England og Amerika under krigen, har givet en beretning om det arbejde og de bestræbelser, der optog ham i denne tid.

Efter krigen var Far paa mange andre rejser. Han var til videnskabelige sammenkomster og foredrag i Skandinavien, England, Frankrig, Tyskland og i Amerika, hvor han paa en af sine rejser i 1957 modtog atomfredsprisen fra den amerikanske regering. Sammen med Mor var han to gange i Israel, blandt andet til indvielsen af det fysiske laboratorium i Weizmann-Instituttet, endvidere i Grækenland og paa et længere ophold i Indien. Paa disse rejser, hvor Far var inviteret til at holde foredrag, blev han modtaget med stor hjertelighed og gæstfrihed, og foruden videnskabsmænd traf han ogsaa statsmænd og indflydelsesrige personligheder, med hvem han drøftede de bestræbelser for et større internationalt samarbejde, som han viede saa stor en del af sin tid og sine kræfter i de senere aar. Ved det sidste besøg i Sovjetunionen i 1961 glædede Far og Mor sig over igen at træffe gamle venner og over at se den udvikling, der var foregaaet siden deres forrige besøg.

Mellem disse mere anstrengende rejser var Far og Mor i den sidste tid paa en aarlig ferietur til Italien, hvor de begge nød solen og hvilen, og hvor Far hentede nye kræfter til sit arbejde.

Det var jo saa karakteristisk for Far, at han altid var intenst optaget af alle de problemer, han mødte, og at han aldrig ville lade nogen mulighed for en større forstaaelse af videnskabelig eller menneskelig art være uforsøgt og ikke hvilede, før hver opgave, han følte sig paalagt, havde faaet en tilfredsstillende løsning.

Naar vi tænker tilbage, er det med taknemmelighed vi mindes alt det, han har kunnet give og være for os ogsaa ved siden af det rige virke, der optog hans tid. Hver dag er der noget, vi gerne vil spørge ham om, og vi maa savne hans raad og støtte. Saa stor han var som videnskabsmand og saa dyb en indsigt han havde i livets forhold, var det dog som menneske, han var størst for os.